२वस्त्रियोगे च गणितप्रसिद्धे ३राज्योर्व्यवकलने च ।

वियोगिन् पु० वि+युज-घिनुण् । १चक्रवाके पक्षिणि शब्दच० । २विच्छेदवति । ३वियोगवति च त्रि० । स्त्रियां ङीप् "वियोगिनीमेक्षत दाडिमीमसौ" नैष० ।

विरक्त त्रि० वि+रञ्ज-क्त । १विच्छिन्ने २अनुरक्ते ३दुर्भगायां स्त्रियां स्त्री त्रिका० ।

विरङ्ग पु० वि+रञ्ज-घञ् । कङ्कुष्ठे राजनि० ।

विरचित त्रि० वि+रच-क्त १कृते २निर्मिते च । [अमरः ।

विरजस्तमस् त्रि० विगते रजस्तमसी यतः । सत्त्वगुणप्रधाने

विरजस(स्का) स्त्री विगतं रजो यस्याः वा कप् । १गतार्त्तवायां स्त्रियाम् जटा० । २रजोगुणहीने त्रि० ।

विरजा स्त्री विशेषेण रज्यतेऽस्य रञ्ज-घञर्थे क । १दूर्वायां हारा०गोडोक्ते २राधाप्रसोभेदे तच्छापाच्छायमाने ३नदीभेदे च ब्रह्मवै० ज० ख० २५अ० । ४कपित्थानीहक्षे रत्नमा० । ५ययातिमातरि कूर्मपु० २०अ० । सा च नदी गत्वरदेशस्था जगन्नाथक्षेत्रस्था "उत्कले नाभिदेशस्य विरजाक्षेत्र उच्यते । विमलाऽत्र महादेवी जगन्नाथस्तु भैरवः" पीठनिर्णयः । तत्र मुण्डनोपवासौ न कार्यौ "मुण्डनं चोपवासश्च सर्वतीर्थेष्वयं विधिः । वर्जयित्वा नवां गङ्गां विशालां विरजां तथा" प्रा०त० ।

विरञ्च(ञ्चि) पु० वि+रच-अच् इन् वा इम् च । जगत्स्रष्टरि ब्रह्मणि हेम० । [शब्दर० ।

विरण न० विशिष्टो रणो मूलमस्य । उशीरे (वेणारमूल)

विरत त्रि० वि+रम-क्त । निवृत्ते । [पारामाये च अमरः ।

विरति स्त्री वि+रम-क्तिन् । १निवृत्तौ २विषयसेवाया व्या०

विरल त्रि० वि+रा-कलन् । १अवकाशे २विच्छिन्ने अमरः । ३अनिविड़े च । ४दम्भे न०राजनि० ।

विरलजानुक त्रि० ६त० । वक्रजानुके हेमच० ।

विरलद्रवा स्त्री ६ब० । कृष्णायां यवान्यां जटा० ।

विरह पु० वि+चु० रह-अच् । १विच्छेदे २अभावे ३शृङ्गाररसस्य विप्रलम्भाख्ये ४अवस्थाभेदे च हेमच० ।

विरहित त्रि० वि+रह-क्त । १त्यक्ते २हीने च ।

विरहिन् त्रि० वि+रह णिनि । १विरहयुते स्त्रियां ङीप् । सा च २मृतौ शब्दमा० ।

विरहोत्पण्ठिता स्त्री "आगन्तुं कृतचित्तोऽपि दैवाद्यायाति यत्प्रियः । तदनागमदुःखार्त्ता विरहोत्पण्ठिता तु सा" सा०द०१प० उक्ते नायिकाभेदे ।

विराग पु० वि+रञ्ज-घञ् । १रागाभाव । विगतो रागो यस्य । २रागशून्ये त्रि० । "विषयेष्वनिर्गमो मानसो मल उच्यते । तेष्वेव तु विरागो हि नैर्मल्यं सुखदाहृतम्" प्रा० त० । वैराग्यशब्दे दृश्यम् ।

विराज् पु० विशेषेण राजते क्विप् । १क्षत्रिये ब्रह्माण्डात्मकस्थूलदेहाभिमानिनि २आदिपुरुषे ३छन्दोभेदे च । वेदे द्वाभ्यामक्षराभ्यां गायत्र्यादीनां दशदावधिकत्वे विराट् छन्दो भवति छन्दःशब्दे २६७८ पृ० कात्यायनवाक्यं दृश्यम् । "दशदिक्पस्थूलशरीराभिमानी चेतनः विराट्संज्ञो वेदान्तादौ प्रसिद्धः तस्योत्पत्तिः तद्रूपञ्च भागवतादौ दृश्यम् । अच् । विराजोऽपि दशदिक्स्थूलाभिमानिनि चेतने । ४स्वायम्भुवमनौ च । "ततः कालेन महता तस्य पुत्रोऽभवन्महतः । स्वायम्भुव इति ख्यातः स विराडिति नः श्रुतम्" भत्स्यपु०१अ० । "मानवे तु स्वायम्भुवस्य विराट्पुत्रत्वमभिहितम् । यथा "द्विधा कृत्वात्मनो देहमर्द्धेन पुरुषोऽभवत् । अर्द्धेन नारी तस्यां स विराजमसृजत् प्रभुः । तपस्तप्त्वाऽसृजद् यन्तु स स्वयं पुरुषो विराट् । तं मां वित्तास्य सर्वस्य स्रष्टारं द्विजसत्तमाः !" । [च । भा० विराटपर्वणि दृश्यम् ।

विराट पु०विशेषो राटो यत्र । १देशभेदे, तद्देशाधिपे २नृपे

विराध पु० राक्षसभेदे । स च तुम्बुरुनामा गन्धर्वः कुबेरशापात् राक्षसत्वमाप्तः रामेण मोचितः तत्कथा वह्निपु० "तुम्बुरुर्नाम गन्धर्वः प्रविष्टो राक्षसीं तनुम् । अभिशापाद्दुरं घोरं प्राप्तो वैश्रवणेन वै" ।

विराधन न० वि+राध-ल्युट् । पीड़ायाम् । शब्दर० ।

विराम पु० वि+रम-घञ् । १अवसाने, २विरतौ, ३निवृत्तौ च जटा० । ४मध्ये त्रिका० ५व्याकरणोक्ते यतिसंज्ञाभावे च ।

विराल पु स्त्री० वि+डल-घञ् डस्य रः । बिड़ाले पशुभेदे अमरः स्त्रियां ङीप् । [२विगतरवे त्रिका० ।

विराव पु० वि+रु-घञ् । १शब्दे अमरः । प्रादि० ६त० ।

विरिञ्च पु० वि+रिच-अच् इम् च । १विष्णौ २जगत्स्रष्टरि वेधसि, ३शिवे च शब्दर० । इन् विरिञ्चि तत्रैवार्थे अमरः ।

विरुद्ध त्रि० वि+रुध-क्त । विरोधयुक्ते २हेत्वाभासभेदे "अनैकान्तो विरुद्धश्चेत्यादिना विभज्य "यः साध्यवति नैवासौ स विरुद्ध उदाहृतः" भाषा०उक्तितः । "एवकारेण साध्यवत्त्वापक्षेण हेत्वभाव इति सूचितम् तत्र साध्यव्यापकाभावप्रतियोगित्वं तदर्थः वि०सन्ना०" सातत्य १४७ सू० अन्यथा व्याप्तो यथा "विद्वान्मनस्वी हेतु